

PTC SZEMÜVEG

Ács Péter

acspite@gmail.com

Ahogy Karácsony András, én is PTC-ről szeretnék beszélni. Én a már említett fogalmakon kívül: szimbolikus, nyers, ágens és felkészültség (Horányi 2006), még néhány származtatott fogalmat szeretnék bevetni, mint például a virtuális ágens, vagy a közvetítői architektúra.

Ezen jeles alkalomból meg szeretném osztani, milyen vívódáson mentem keresztül és végül, mi az, amire jutottam a PTC alkalmazásával kapcsolatban. Ebből persze csak néhány fontos elem felvillantásokra elegendő a rendelkezésre álló idő.

Úgy vagyok, mint az ács. ... Mindent szögnek nézek. Amióta a Kommunikáció Participációs Elméletét használatba vettem, azóta megtapasztalhattam a kommunikáció irreverzibilis tulajdonságát. Nagyon nehéz a jelenségeket másként értelmezni, mint a bevált, PTC-által megalapozott módon. Ez lett a szemüvegem, amin keresztül mindent élesebben látok.

Természetesen ez az érzés önmagában nem legitimál egy elméletet, de ezért próbálok erre egy pillanatig azzal a kritikai élel tekinteni, amivel a tudománynak önmagát szemlélni illik. Legitim dolog-e így gondolkodni a világról, egy elméletet preferálni a lehetséges többivel szemben?

Az elméletválasztás szabadsága szempontjából Quine azt mondja: Az elmélet olyan, mint egy szövet, aminek csak a szélei érintkeznek a valósággal, a tapasztalható világgal. (Quine 2002 [1948]) Az empirikus tudomány kritériumai csak részben segítenek ki bennünket az elméletválasztásban. A tapasztalatok általában nem egyetlen állítással, hanem állításoknak egy rendszerével kerülnek szembe és ez még abban is önkényes mozzanatot enged, hogy milyen következtetést vonjunk le ebből, ahogyan erről Lakatos un. védő-övként (protektive belt) ír. (Lakatos 1999) Vagyis van szabadság abban, hogy a Khun-tól kölcsönzött kifejezéssel élve paradigma, hogyan maradhat stabil. Luhmann arról ír, hogy a szociális rendszerek saját felépítésük, rendszerszerűségük és a határmegvonások tekintetében is önállóak. (Luhmann 2003) Ez valószínűleg akkor is így van, amikor a kommunikációval, a megértéssel kapcsolatos tudás rendszert, tudományt akarunk felépíteni. Ez a mozgástér – és ezt látom alátámasztva a fentiekkel – megilleti gondolkodót.

A szabadság, egyúttal mindig felelősséget is jelent. Így az elméletválasztás morális és hatékonysági kérdéseket is felvet:

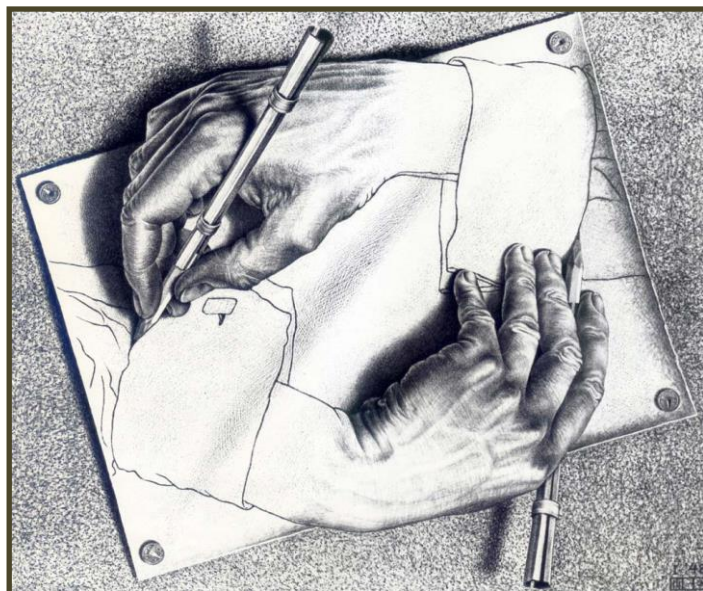
Popper azt üzeni nekünk: „Azt állítom, hogy amit tudománynak szoktak nevezni, nem azért különbözik a régebbi mítoszoktól, mert valami mást állít a mítikus magyarázatok helyébe, hanem azért mert létrehoz egy másodlagos hagyományt is, a mítoszok kritikai diszkusziójának hagyományát.” „A tudományos elméletek a mítoszgyártásból és azok teszteléséből keletkeznek.” (Popper 1949)

Többről is szól ez, mint arról a triviálisan alantas morális mozzanatról, amikor a tapasztalat tényei közti szelekció támaszt meg hamis következtetést, mert az nem több szintiszta

csalásnál. Itt arról a progresszív lehetőségről van szó, amiben az elmélet-tapasztalat konfliktus alázatos szolgálatában áll az elméleti leíróerő bővülésének. A két folyamatot fontos morális mozzanatok különböztetik meg egymástól.

A másik fontos tényező az elmélet hatékonysága. Mennyire nagy egy adott elmélet bevilágító ereje? Mennyire rendelkezik prediktív potenciállal? Az effektivitás esetében is a tárgyalás logikai rendszerén kívüli értéket, a célt kell megjelölni, mert ennek értelmében lehet hatékonyságról beszélni. Ez a céltételezés, ismét felveti a korábbi morális dilemmát, amiben a kutató célja, nem elméletének igazolása, hanem a problémateret legjobban lefedő elmélet megalkotása. Ez ismét kritikai mozzanat.

A PTC magában foglal egyfajta körfolyamatot: Ágens(ek), Tudás vagy felkészültség, probléma (mint statikai mozzanatok), problémamegoldás, drive (mint dinamikai mozzanatok) → a problémamegoldások egy részét lefedően kommunikáció, felkészültség 2, ágens 2... és így tovább. Ez a folyamat, vagy állapot hasonlatos ahhoz, mint ami látható Escher „Egymást rajzoló kezek” litográfiáján.

Drawing Hands – M. C. Escher (1948) – National Gallery of Art, Washington, USA.

Ahol több ágens is jelen van, ott megjelenik a társadalom fogalma, ami a széles értelemben vett kultúra és kommunikáció fogalmain keresztül esszenciálisan kapcsolódik a fenti körkörösséghez.

Én magam a PTC-t a társadalmi informatika területén vettem használatba. Ezen a területen szeretnék néhány konkrét gondolatot bemutatni, színesítve a kaleidoszkópot.

Az információs technológia irodalma a kommunikáció szót, a társadalomtudományi értelmezéstől eltérően írja le. (Shannon 1948) A fogalom használati módjai más-más elméleti célokat szolgálnak, de ennek szoros elemzésén keresztül az ellentmondások könnyen feloldhatók. Meg kell barátkozni a gondolattal, hogy a kommunikáció nem létezik a környező világban az értelmezéstől független entitásként, amit műszerrel mérni, vagy lakmuspapírral kimutatni lehetne. Nem létezik tehát a kommunikáció esszenciális definíciója, nem tárható fel a szó „valódi” jelentése. Ez rossz hír a végleges igazságokra szomjazóknak, de ugyanakkor esély arra, hogy hozzájussunk egy olyan értelmezéshez, aminek segítségével többet megérthetünk a környező világ jelenségeiből. Tudomásul véve, hogy leírásunk nem egyedül lehetséges, csupán alkalmas és jó a tapasztalatok tükrében.

Az én munkám sok éven keresztül az volt, hogyan tudom a kommunikáció társadalom és kultúraelméleti leírását összekötni a technológiai típusú megközelítéssel, ami a kommunikáció műszaki leírásában megjelenik. Erre azért van szükség, mert, ma már talán vitán felül áll, hogy például az Internet használatával kapcsolatosan nem elégséges függetlenként tárgyalni a mérnöki és a kulturális, társadalmi problémát.

Röviden csak felvillantani szeretnék néhány elemzésre kínálkozó jelenséget és vonatkozó, PTC-re épülő fogalmat. A technológia a mintázatok átvitelében, átalakításában és továbbításában rendszerek kétféle egymástól jól elkülöníthető szerepet tudnak játszani. (Itt mintázatnak nevezem a fizikai világ térbeli és időbeli eltéréseit, egy adott megfigyelés skálaviszonyai között, adott dimenziók mentén a várhatóhoz, vagy más absztrakt módon elvárhatóhoz képest.)

A rendszer egyrészt a mintázatokra tekintettel közvetítői architektúra lehet, és/vagy virtuális ágensként a mintázatok szemantikai értékét is átalakíthatja.

A Virtuális ágens olyan ágens, amiről egyrészt tudjuk, hogy nem rendelkezik szándékok és attitűdök rendszerével, nem képes teleologikus cselekvésre, másrészt létezésük kapcsán előállóan létrejövő mintázatok szempontjából mégis hasznosnak látszik, vagy éppen kedvünk szerint való, ágensként értelmezni őket, szimbolikusként értelmezni viselkedésüket.

Ezek az ágensek csak ágensi mivoltukban virtuálisak, a viselkedésük által létrejövő mintázatok megjelenése tekintetében teljesen valóságosak. A virtuális ágensek például a számítógépes játékokban megjelenő és viselkedő ellenfelek. A játék kedvéért eltekintünk gyengeségeiktől, és ugyanezen okból, felruházzuk őket szándékoknak és attitűdöknek azzal a rendszerével, amire szükségünk van a játék élvezetéhez. Ebben jelentős az ágens szabadsága. Például: (Gombrich 2017 [1951])

A közvetítői architektúráként működő információtechnológiai rendszerek olyanok, mint a telefon. Arra szolgálnak, hogy a mintázatok időben és térben hozzáférhetővé tegyék. Az internet technológiájának jelentős része ez. A feltöltött webtartalom helytől függetlenül a szolgáltatás ideje alatt bárhol és bármikor hozzáférhető. Az e-mail segít átjuttatni a betűk alkotta mintázatot, a Skype-on például szeretteink hangját hallhatjuk a távolból. A hozzáférés szabályozására, mint egy fontos elemzési alapfunkcióra itt most nem térek ki. A közvetítői architektúra, kommunikációs értelemben kiegyesülősödik. Nem a Skype-al beszélünk, hanem azzal a személlyel, aki a túlvégen van.

Ez a két funkció gyakran úgy keveredik össze, hogy a jelentésteli mozzanatok forrásai nem azonosíthatók vagy a velük kapcsolatos konvencióink becsapnak bennünket. Például egy Google-ben kiadott keresés esetén kapott válaszokban az összeállításra, mint válogatásra nézve szerepet játszik a Google automatikus relevancia értékelése. Ahogyan egy verseskötet esetén a szerkesztés is szerzői jogi védelem alá esik nem csupán a versek, a Google találati listájának rendezettsége többlet szemantikai értéket visz be a találati rendszerbe. A találatok elkezdnek egymásra vonatkozni, anélkül, hogy azonosítanánk a virtuális ágens. Ennek az ártatlannak tűnő jelenségnek nagyon komoly következményei vannak. Az utóbbi idők történéseit tekintve a Facebook relevancia algoritmus, olyan mértékben hangolja a tartalmat, hogy annak már komoly társadalmi, adott esetben politikai jelentősége van, ahogyan ezt az amerikai elnökválasztási kampányban láthattuk.

Példaként említhetünk végezetül egy olyan újdonságot, mely elsőre nem tűnik fel a kommunikációs elemzés szokásos céltábláján, de néhány hasznos fogalom és a PTC-bevilágító ereje mégis demonstrálható rajta. A fényképezőgépek, de akár a telefonba épített kamerák is gyakran rendelkeznek mosoly felismerő funkcióval. Ha végiggondoljuk ennek az eszköznek a működését és szétválasztjuk a fent javasolt két szempontot, akkor a kutató számára következők válnak láthatóvá:

Egyik oldalról előtűnik a közvetítői architektúra, melynek elemzésében hagyományosan, a leképezés objektivitásának (és itt a kifejezés nem csupán metaforikus) percepciója jelenik meg. Itt előjönnek a közvetítői architektúra elemzésének szokásos szempontjai: Hogyan szabályozza a mintázat hozzáférést térben és időben? Hogyan jelenik meg a címzés mozzanata a hozzáférés szabályozásában? Mennyire hűséges a mintázat átvitele? Mit gondolnak a mintázat befogadói a leképezés objektivitásáról? Ezzel szemben milyen ennek esetleges szerkesztettsége, irányítottsága?

Másik oldalról a szemantikailag is releváns expozíciós pillanat megválasztásában egy mesterséges intelligenciával támogatott algoritmus, egy virtuális ágens jelenik meg, melynek viselkedése a beépített felkészültség, mosoly-felismerés mozzanatán keresztül intencionális jelleget ölt az elkészült képben.

Természetesen tudjuk, hogy a jelenetválasztással az alkotó fotós is meghatározója az elkészült kép jelentéstartalmának, de ez az intencionalitás, a kép szimbolikus és nyers részeinek felfejtése nagymértékben függ a befogadó felkészültségétől, ezen belül például a mintázat keletkezési körülményeire, a közvetítői architektúra jellegeire vonatkozó percepciójától.

Ezzel a gondolattal lényegében visszatértünk ahhoz a reflexív viszonyhoz, melyben a kommunikációról alkotott kép, működésének feltételezése, azaz a nyershez képes transzcendens szimbolikus tudomásulvétele hozza létre azt a keretet, amelyben a valóság felépül és egy megváltozott felkészültséget eredményez. A PTC fogalmi kerete hidakat kínál, melynek bejárása izgalmas lehetőséget teremt a megértő gondolkodás számára.

A szemüveget köszönve, tisztelettel köszöntöm az ünnepeltet, Horányi Özséb Tanárurat!

Hivatkozások

- Gombrich, Ernst H. (2017 [1951]): Elmélkedés egy vesszőparipáról, avagy a művészi forma gyökerei. In: Horányi Özséb (2017szerk.) *A sokarcú kép*. Budapest, Typotex, 23–37. Eredetileg: Gombrich, E. H. (1951): Meditation on a Hobby Horse or the Roots of Artistic Form. In: Whyte Lancelot L. (ed.) *Aspect of Form*. Bloomington, Indiana University Press, 209–224.
- Horányi Özséb szerk. (2006): *A kommunikáció mint participáció*. Budapest, AKTI – Typotex.
- Lakatos Imre (1999): A falszifikáció és a tudományos kutatási programok metodológiája. In: Forrai Gábor – Szegedi Péter (szerk.): *Tudományfilozófia szöveggyűjtemény*. Budapest, Áron kiadó.
- Luhmann, Niklas (2003): Organization. In: Bakken, Tore – Hernes, Tor (eds.) *Autopoietic Organization Theory*. Copenhagen Business School Press.
- Popper, Karl R. (1949): Towards a Rational Theory of Tradition. sl. / Magyarul: Popper, Karl R. (1992) A hagyomány racionális elmélete felé. *Café Babel*, 5–6.szám (Emlék), 109–118. (Ford: Keszthelyi András)
- Quine, Willard Van Orman (2002 [1948–1995]): *A tapasztalattól a tudományig. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Shannon, Claude E. (1948): A Mathematical Theory of Communication. *The Bell System Technical Journal*, vol. 27. (July, October, 1948) 379–423, 623–656.
<http://math.harvard.edu/~ctm/home/text/others/shannon/entropy/entropy.pdf>
<https://doi.org/10.1002/j.1538-7305.1948.tb00917.x>
<https://doi.org/10.1002/j.1538-7305.1948.tb01338.x>